

Lyons, Pat: Mass and Elite Attitudes during the Prague Spring Era: Importance and Legacy. Prague: Institute of Sociology. Academy of Sciences of the Czech Republic, 2009, 374 pages, ISBN: 978-80-7330-174-3.

Viktória Babicová¹

Pražské jaro představovalo v podmínkách východního bloku proces modernizace určitých oblastí státu a jeho systémových částí. Za určitých podmínek se stalo epitomem modernity. Modernity, ve které se elity a především masy dostaly do pozice sil minimálně rušících, pokud nechceme provokativně použít pojem reformujících až transformujících zavedené socialistické praktiky a náhled na občanskou společnost. Tenhle analytický narativ „povstání“ mas a elit se stal hlavním bodem zkoumání v knize Pata Lyonse. Autor zkoumá Pražské jaro z hlediska jeho determinujícího vlivu na prohloubení demokratické kognitivní kompetence občanů, a to nejen přímo po dobu jeho realizace (Pražského jara), ale i v následujícím vývoji země (Sametová revoluce a vývoj po ní). V určitém smyslu se odklání od klasické deskripce majoritně založené na historických faktech toho, jak socialismus ovlivnil Československo, protože otázku postavil taky opačně, tedy čím Československo, resp. jeho masy a elity přispěly k socialismu (míněno o reformě zevnitř). Československá společnost, resp. její politické preference a postoje se tak staly hlavním zdrojem dat této studie.

Pat Lyons na základě kvantitativních analýz indikuje proces změn politických postojů mas a elit, nezájmu nejvyšších kádřů o společnost a *vice-versa*. Pro naplnění cíle pracuje knížka s deskriptivními a kauzálními hypotézami o a) posunu vztahu veřejného mínění a politického klimatu; b) vzájemné percepce politických postojů politických elit i řadových občanů; c) míře homogenosti postojů českých a slovenských respondentů v politických tématech. Kritickým bodem měření zkoumané proměnné jsou názory a postoje občanů (z období komunizmu 1968 a pluralitní demokracie 2008) vůči komunistickému režimu. Studie totiž prezentuje i tzv. „třetí“ dimenzi politické percepce současných občanů na události minulé. Jedná se o replikaci základních

¹ Kontakt: Katedra politologie, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: babicova@mail.muni.cz.

položek výzkumů realizovaných v roce 2008, čímž se autorovi podařilo extrahovat chápání období Pražského jara z pozice „moderních“ občanů na události minulé a zpětně odkaz, resp. vliv Pražského jara na ně. Osobně bych považovala za základní linii autorova uvažování snahu zjistit a dokázat, zda vůbec existoval (existuje) nějaký „demokratický“ odkaz Pražského jara pro občany v pozdějším období budování demokratického systému. Už samotný název monografie naznačuje, že se pod pojmy „důležitost a odkaz“ ukrývá celá škála historických témat souvisejících s režimem od roku 1968. V knize je stanovených skutečně mnoho výzkumných otázek, které se promítají jak do empirické, tak i do historické formy interpretace. V podstatě co kapitola a její podkapitola, to nové otázky a podotázky. Text ze své větší polovice zpracovává téma teoreticky, čímž umožňuje čtenáři nahlédnout do eventuálních determinantů voličských preferencí. Dosti obšírně také rozebírá možné reformní teorie Pražského jara, různé interní a externí síly, modely a jejich teorie a klíčová témata. Na základě těchto teoretických vstupů autor taky objasňuje možné determinanty ovlivňující samotné výsledky sociologických výzkumů, z kterých data pocházejí. To je možná taky důvod, proč se autor rozhodnul pro tak širokou časovou sekci zkoumaných dat. Sice odůvodnění téhle strategie v knížce není uvedeno, osobně jsem však v průběhu četby knížky dosáhla přesvědčení, že autorovi to také poskytuje prostor pro prezentaci celé struktury vzoru občanské percepce minulosti, hledání klíče politických postojů občanů a elity, čímž posunul text nad běžný standard historických a politologických publikací. Navíc autor spoléhá na to, že takto široce stanovený časový horizont mu umožní a) dokázat ne/homogenost československých názorů na období roku 1968 a b) přinese mu prostor na samotnou komparaci politických postojů vůči demokracii v různých časových obdobích.

V úvodní části je představených skutečně mnoho otázek. Text z větší části zpracovává téma teoreticky, čímž umožňuje čtenáři nahlédnout do eventuálních determinantů voličských preferencí. Už v I. kapitole se objevilo zjištění, že v roce 1968 neexistoval jednolitý homogenní veřejný názor na politické reformy Pražského jara. V duchu této nejednotnosti se však zformovala masová základna pro vnímání demokracie jako sporného konceptu. II. kapitola odhaluje sice nízkou, ale už existující veřejnou podporu radikální (revoluční) politické změny pro přímou demokracii. Autor nazval takový stav společnosti jako pragmatický „počkejme a uvidíme“ postoj. Sběr dat v období těsně před lednem 1968 (Pražského jara) vykazoval výrazně vyšší poměr veřejného zapojení do politických témat, jejich optimismus pro budoucnost a frustrace ze současného stavu. Tato situace vytvářela sociální síť pro masovou mobilizaci. Dále tato data blíže odhalují základnu podpory pro radikální změnu ve prospěch přímé demokracie, která se ukázala

už v preferencích mladší československé generace z léta roku 1967. Z výzkumů je evidentní, že existovala určitá podpora parciálních prvků liberální demokracie, jako např. svoboda tisku, vyjadřování a podpora vícestranického systému, ale také socialistického systému vládnutí. III. kapitola je věnovaná výzkumům realizovaným v období května 1968, které autor rozdělil na základě národní linie, aby mohl oddělit slovenské a české postoje vůči politice, přičemž data českých respondentů následně použil při komparaci s výzkumem z května 2008. Takto se mohl autor osobitě věnovat politickým postojům samostatně Slováků a Čechů a na základě porovnání českých respondentů z roků 1968 a 2008 stanovil posun v jejich politických hodnotách. V. kapitola se výlučně věnuje segmentu elit a poskytuje detailní sociální stratifikaci v rámci československých elit. Ze závěrů vyplývá, že svou úlohu ve společnosti vnímaly elity ve smyslu obrany celospolečenských zájmů a taky jako informátorů o nejdůležitějších problémech. V následující VI. kapitole autor analyzuje politické preference a orientaci hodnot československé elity, aplikující teorii elit Fielda a Higleyho. Kapitola má spíše formu testování metodologických nástrojů zmíněných konceptů z důvodu vysoké náročnosti selekce elit a politicky vlivných respondentů.

Především v V., VI. a VII. kapitole se silně projevuje zanícení autora pro sociologický rozbor, v kterém má ještě větší a přesvědčivější argumentační jistotu než v předešlých částech knihy. Nutno podotknout, že analyzovaná data postojů mas a elit pocházela z výzkumů realizovaných převážně na území Čech, což nenabízí z hlediska demografického segmentu tehdejšího Československa kompletní popis preferencí mas a elit Pražského jara jako celku, tedy jako historického fenoménu týkajícího se dvou národů. Důvody vyloučení Slovenska měly mj. také technický charakter, jak uvádí autor, a to konkrétně z důvodu nižší intenzity realizace sociálních výzkumů na Slovensku. I když autor posouvá touhle publikací lokus od čistě akademické diskuse Pražského jara k empirickému zkoumání reformní praxe v Československu na podkladu sociologických výzkumů, dostal se tak jako ostatní sociální vědci do úrovně hypotetických úvah, a to konkrétně v bodu nemožnosti jednoznačně a prokazatelně přiřadit vliv konkrétní politické situace na respondenty, resp. na jejich politické preference. Na druhé straně se mu podařilo prostřednictvím kvantitativních dat dokázat, k typově jakým změnám ve škále preferencí došlo, a následně stanovit časový moment změny. Empirickým přístupem však nebyl schopen jednoznačně k času změny přiřadit relevantní příčinu, o což tato analýza taky vehementně usiluje. To bych osobně považovala za největší zklamání z této publikace, poněvadž text tuto ambici v úvodu avizuje. Také ji samozřejmě neustále vyzdvihuje v obsáhlých teoretických vstupech

a tomuto záměru přizpůsobuje selekci dobových empirických materiálů a jejich zasazování do teoretických rámců v kombinaci historické a politické vědy.

Samotná analýza sociálních a politických změn v období socialismu, jejich následný vliv na další generaci občanů a celkově výzkum politických preferencí občanů České republiky je nepochybně náročnou vědeckou reflexí a obtížným úkolem, který si může sociální vědec zvolit. Prostřednictvím využití údajů z mnohých sociologických výzkumů tato studie poskytuje odpovědi na kritické otázky týkající se občanského vnímání období Pražského jara, propojuje výsledky výzkumů s obrazem poskytnutým teoretickými generalizacemi. Kniha svým metodologickým přístupem k tématu rozrušuje a v některých pasážích ukončuje mýty spojené s tématem československého občanství, podstatou interních reforem, zpětným vnímáním Pražského jara z pozice současných občanů a otevírá prostor pro nové diskuse. Tato studie je nepochybně velice hodnotným zdrojem informací pro politology a behaviorální a politické sociology.